

СТРУКТУРНІ РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

STRUCTURAL INVESTIGATIONS OF INTERNATIONAL CRIMES: THE GERMAN EXPERIENCE

Пашковський М.І., к.ю.н., доцент,
науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

У статті проаналізовано досвід Німеччини щодо застосування методу структурних розслідувань міжнародних злочинів. Висвітлено історичний контекст розвитку практики розслідування та переслідування за міжнародні злочини у Німеччині – від «лейпцизьких процесів» 1921–1927 років до сьогодні. Подано інституційну організацію кримінального переслідування у ФРН злочинів, передбачених Кодексом злочинів проти міжнародного права (міжнародних злочинів), а також особливості застосування Федеральним генеральним прокурором ФРН універсальної кримінальної юрисдикції через ідею трирівневої системи юрисдикції щодо міжнародних злочинів. Наведено визначення структурного розслідування як різновиду стратегічного підходу до організації розслідування міжнародних злочинів, що здійснюється не щодо конкретних осіб, а з метою з'ясування структури конфлікту, в ситуації якого, можливо вчинено міжнародні злочини, а також структури організацій, групи, члени яких можуть нести відповідальність за міжнародні злочини. Охарактеризовано процедурні особливості структурного розслідування у ФРН: відсутність спеціальної правової регламентації; використання кримінально-процесуальних засобів; безсуб'єктність на початковому етапі; з'ясування структур та контексту; паралельність із персональними розслідуваннями; орієнтованість на багатостороннє співробітництво. Структурному розслідуванню у ФРН передують загальний комплексний моніторинг подій у світі, що стосуються міжнародного кримінального права, пов'язаний із формуванням бази даних про ситуації, в яких можливе порушення міжнародного права. Структурне розслідування забезпечує функціональну готовність органів кримінального переслідування ефективно реагувати при встановленні нових міжнародних злочинів, вчинених у межах певної ситуації, або при ідентифікації осіб, які несуть (можуть нести) відповідальність за міжнародні злочини. Проаналізовано переваги та потенційні проблеми застосування структурних розслідувань у кримінальних провадженнях про міжнародні злочини. Обґрунтовано доцільність використання досвіду структурних розслідувань Німеччини в українських кримінальних провадженнях у контексті збройної агресії РФ з урахуванням їх контекстуальності та латентності.

Ключові слова: міжнародні злочини, кримінальне переслідування за міжнародні злочини, розслідування міжнародних злочинів, структурне розслідування, кримінальний процес ФРН, Кримінальний процесуальний кодекс ФРН, Кодекс злочинів проти міжнародного права.

The article analyses Germany's experience in applying the method of structural investigations of international crimes. It covers the historical context of the development of investigation and prosecution practices for international crimes in Germany – from the "Leipzig Trials" of 1921–1927 to the present day. It provides an institutional organization of criminal prosecution in the Federal Republic of Germany for crimes stipulated by the Code of Crimes against International Law (international crimes), as well as the peculiarities of the application of universal criminal jurisdiction by the Federal Prosecutor General of Germany through the idea of a three-tier jurisdiction system for international crimes. The definition of structural investigation as a type of strategic approach to organizing the investigation of international crimes is provided, which is carried out not with respect to specific individuals but to clarify the structure of the conflict, within which international crimes may have been committed, as well as the structures of organizations, groups, whose members may bear responsibility for international crimes. The procedural features of structural investigation in Germany are characterized by the absence of special legal regulation; the use of criminal procedural means; the subjectlessness at the initial stage; clarification of structures and context; parallelism with personal investigations; orientation towards multilateral cooperation. Structural investigation in Germany is preceded by a general comprehensive monitoring of events in the world concerning international criminal law, associated with the formation of a database about situations in which international law may be violated. Structural investigation ensures the functional readiness of criminal prosecution bodies to effectively respond when new international crimes committed within a certain situation are established or when individuals who bear (may bear) responsibility for international crimes are identified. The advantages and potential problems of applying structural investigations in criminal proceedings on international crimes are analysed. The expediency of using Germany's experience of structural investigations in Ukrainian criminal proceedings in the context of armed aggression by the Russian Federation is substantiated, considering their contextuality and latency.

Key words: International crimes, criminal prosecution for international crimes, investigation of international crimes, structural investigation, criminal procedure of the Federal Republic of Germany, Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany, Code of Crimes against International Law.

Міжнародний збройний конфлікт, викликаний агресією російської федерації проти України, що триває з лютого 2014 року та 24 лютого 2022 року переріс в повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну, супроводжується масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини, що підтверджується і висновками механізмами міжнародного контролю, зокрема Незалежною міжнародною комісією з розслідування порушень, створена Радою з прав людини ООН, яка уповноважена розслідувати всі ймовірні порушення та утиски прав людини й порушення міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини, в контексті агресії проти України з боку російської федерації [1]. Перед українськими правоохоронними органами стоїть завдання не лише зареєструвати кожен випадок таких порушень (а станом на 30 листопада 2023 року до ЄРДР внесено відомості про 110 994 випадки можливих порушень законів та звичаїв війни [2]), але й ефективно їх розслідувати, переслі-

дувати відповідальних за них осіб, а перед українськими судами – забезпечити справедливий розгляд кримінальних справ про такі порушення.

Після 24 лютого 2022 року постали нові питання: з масштабування слідчих і прокурорських підрозділів для охоплення розслідуванням значної частини території України, що була піддана ворожим актам з боку РФ; з координації взаємодії між такими підрозділами (зокрема, щодо визначення підслідності, формування змішаних слідчих груп тощо) та з правоохоронними органами інших держав, з Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду (далі – ОП МКС); з пошуку оптимальної моделі (моделей) з проведення таких розслідувань [3].

Так, з початку широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України в рамках міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією РФ, Офіс Генерального прокурора повідомляє про здійснення розслідування, крім великої кількості «фактових» криміналь-

них проваджень про порушення законів та звичаїв війни та окремих випадків вчинення злочину геноциду, ще й про розслідування т.зв. «магістральних справ» (зокрема магістральної справи про злочин агресії) [4], магістрального провадження щодо геноциду українського народу [5]. При цьому, говорячи про «магістральність» кримінальних проваджень, звертають увагу на їх масштабність та складність [4], в яких об'єднуються розслідування значної кількості епізодів злочинної діяльності невизначеного кола осіб, у т.ч. ще не ідентифікованих, над якими працюють широке коло слідчих, прокурорів у взаємодії з іноземними правоохоронними органами та ОП МКС. Ще одним виміром «об'ємності» розслідування таких «магістральних» проваджень є надзвичайно великий обсяг інформації як про конкретні події порушень, так і про контекст цього міжнародного збройного конфлікту, яка потребує належної процесуальної фіксації (збирання), перевірки, визначення її процесуальної значущості, зокрема як доказу та подальшого спрямування. Однак здійснення таких «широких» розслідувань можливого вчинення міжнародних злочинів, що можуть охоплювати значну частину території держави й невизначене коло осіб в умовах збройного конфлікту, не є винаходом української юриспруденції та відомо в іноземній практиці як «структурні розслідування», започатковані Федеральним генеральним прокурором у ФРН. Запозичення цього підходу розслідування іншими юрисдикціями (Франції, Канади, Швеції та інших держав), його наближеність до підходу проведення ОП МКС попереднього вивчення (стадія, що передує розслідуванню в МКС) та розслідування, свідчать про визнану ефективність структурних розслідувань міжнародних злочинів, а отже про необхідність його дослідження в аспекті потенційного використання в українських кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані зі збройним конфліктом.

В Стратегічному плані щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки як одну зі стратегічних цілей зазначено забезпечення структурованого та ефективного підходу до кримінального переслідування за міжнародні злочини, скоєні у контексті збройного конфлікту [6, п. 1], однак уже в з формулювання завдань стає зрозуміло, що йдеться не про структурні розслідування, а про впровадження «... ефективної організаційної структури, що охоплює всі національні органи, відповідальні за кримінальне переслідування за міжнародні злочини, на основі чіткого розподілу взаємодоповнюючих функцій та обов'язків на національному, регіональному та місцевому рівнях між усіма відповідними органами державної влади та всередині них» [6, п. 1.1].

В Україні відсутні спеціальні дослідження, присвячені структурним розслідуванням міжнародних злочинів; уявляється це обумовлено відсутністю відповідного практичного досвіду. Лише в одній з публікацій М. Пашковський та А. Барабаш зупинилися на деяких аспектах структурного розслідування, у т.ч. з позицій можливої цифровізації кримінального провадження [7]. Основні дослідження структурного розслідування проводяться за кордоном; так в наукових статтях німецьких дослідників (L. Büngener, F. Jeßberger, W. Kaleck, P. Kroker, C. Ritscher, A. Schüller, J. Stock та інш.), у звіті правозахисних організацій «REDRESS» та «Clooney Foundation for Justice» [8] надається характеристика структурного розслідування шляхом аналізу національної правозастосовної практики й зауважується на перевагах такого підходу саме у провадженнях про міжнародні злочини. Отже, питання застосовності структурних розслідувань до вітчизняних кримінальних проваджень про міжнародні злочини, правові проблеми, що можуть виникати при впровадженні такого підходу в Україні глибокого не досліджувалися і потребують розробки.

Метою статті є з'ясування природи та характеристик (ознак, можливостей та недоліків) структурного розслідування кримінальних проваджень про міжнародні злочини, що застосовується у ФРН, ролі цифрових інструментів в забезпеченні його ефективності.

Німеччина має, мабуть, найбагатший історичний досвід переслідування за вчинення злочинів проти міжнародного права. Так, після Першої світової війни в 1921–1927 рр. у зв'язку з загрозою переслідування своїх військових на підставі ст. 228 Версальського мирного договору [9] за вчинення під час Першої світової війни дій, що суперечать законам та звичаям війни, Німеччина провела ряд розслідувань та судових процесів (т.зв. «лейпцизьких процесів») з притягнення до кримінальної відповідальності громадян Німеччини (фактично для уникнення більшістю обвинувачених будь-якої відповідальності за порушення міжнародного права) [10, с. 446–451]. Після Другої світової війни, з 1945 по 2005 рік було відкрито 36 393 кримінальних провадження проти 172 294 ідентифікованих обвинувачених (2 378 проваджень було відкрито проти невідомих осіб) у рамках переслідування за насильницькі злочини націонал-соціалістів (нім. nationalsozialistischen Gewaltverbrechen), яке відоме створенням в 1958 році в Людвігсбурзі «Центрального офісу Державної судової адміністрації з розслідування злочинів націонал-соціалістів» та двома найбільшими процесами: Освенцим у Франкфурті-на-Майні (1963–1966 рр.) і Майданек у Дюссельдорфі (1975–1981 рр.), а також судом в Мюнхені над Іваном Дем'янюком у 2010–2011 рр., а після падіння Берлінського муру проводилися кримінальні провадження, пов'язані з порушеннями прав людини в НДР [11; 12, с. 7; 13, с. 3–4]. Однак усі ці процеси не були пов'язані з застосуванням норм міжнародного кримінального права, а формально ґрунтувалися виключно на нормах національного кримінального законодавства Німеччини [13, с. 3–4]. З початком функціонування міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc Німеччина співпрацювала з ними й провела понад 100 власних розслідувань щодо міжнародних злочинів, вчинених на території колишньої Югославії (які призвели до декількох вироків, один з яких – вирок Вищого земельного суду Дюссельдорфа, яким у 1997 році було засуджено до довічного ув'язнення боснійського серба Ніколу Йоргіча за участь в етнічних чистках під час боснійської війни [13, с. 5], а є справу проти Душко Тадіча, яку розслідувала Федеральна генеральна прокуратура, незадовго до початку основного слухання у тодішньому Верховному суді Баварії, перейняй Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) [14, с. 224]). Після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС), Бундестаг ФРН 26 червня 2002 року прийняв Кодекс злочинів проти міжнародного права (нім. Völkerstrafgesetzbuchs, VStGB) [15], який привів матеріальне кримінальне право Німеччини у відповідність з положеннями РС МКС та уможливив ефективне кримінальне переслідування за універсальною юрисдикцією міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС (геноцид – § 6 VStGB, злочини проти людяності, § 7 VStGB, воєнні злочини, §§8–12 VStGB, злочин агресії, § 13 VStGB), та разом з положеннями КПК ФРН (Strafprozeßordnung, StPO [16]) визначив дію принципів універсальної юрисдикції (§ 1 VStGB) та комплементарності як основи для кримінального переслідування вказаних злочинів [14, с. 224] (§153f StPO уможливило обмеження універсальної юрисдикції через умову існування «внутрішнього зв'язку» – зв'язку події з Німеччиною: злочин вчинено громадянином Німеччини чи проти громадянина Німеччини, або підозрюваний перебуває в Німеччині чи таке перебування очікується; прокурор може утриматися від переслідування, якщо злочин переслідується міжнародним судом або державою, на території якої було вчинено правопорушення, або громадянин

якої підозрюється у вчиненні злочину, або громадянин якої постраждав від злочину [16, §153f(2)(1–4)]; таким чином впроваджена ідея «трирівневої системи юрисдикції щодо міжнародних злочинів»: злочини згідно з міжнародним правом мають переслідуватися в першу чергу державами, близькими до злочину, за місцем вчинення злочину, громадянством особи, яка його вчинила, або громадянством жертви злочину, якщо ці держави не діятимуть, слід віддати перевагу переслідуванню в МКС і лише якщо цього не відбудеться, слід застосувати принцип універсальної кримінальної юрисдикції [17, с. 44]). У ФРН відповідальною за розслідування та кримінальне переслідування злочинів, які передбачені Кодексом злочинів проти міжнародного права, (а також загальних кримінальних правопорушень, вчинених у зв'язку з міжнародним злочином) є Федеральна генеральна прокуратура (нім. Generalbundesanwalts), яка діє при Федеральній судовій палаті (нім. Bundesgerichtshof) [18, ст.ст. 120(1)(8), 142a(1); 14, с. 223–224]. У 2009 році у структурі Федеральної генеральної прокуратури як її незалежний підрозділ був створений відділ S4 (міжнародне кримінальне право), а пізніше відділ S5 (нім. Referat S4 Völkerstrafrecht I, Referat S5 Völkerstrafrecht II) [19; 20]. Федеральна генеральна прокуратура самостійно розслідує міжнародні злочини або доручає Федеральному управлінню кримінальної поліції (нім. Bundeskriminalamt, ВКА) провести поліцейське розслідування. Так, у 1993 році Федеральний генеральний прокурор доручив ВКА розслідувати справу про участь громадян Німеччини як найманців хорватських воєнізованих асоціацій у сприянні та підбурюванні до геноциду під час балканського конфлікту на території колишньої Югославії, що призвело до пошуку нових методів і підходів в розслідуванні близько 130 справ про геноцид [21, с. 215]. Для забезпечення розслідувань міжнародних злочинів ВКА у 2003 році створило спеціальний підрозділ з розслідування воєнних злочинів, який отримав назву «Центральне управління з боротьби з воєнними злочинами та іншими злочинами, що передбачені Кодексом злочинів проти міжнародного права» (нім. Zentralstelle für die Bekämpfung von Kriegsverbrechen und weiteren Straftaten nach dem Völkerstrafgesetzbuch, ZBKV) та увійшов до складу Департаменту поліції державної охорони ВКА (нім. Aufgabe des Polizeilichen Staatsschutzes, ST). ZBKV діє безпосередньо через ВКА або через контактні пункти ZBKV у управліннях карного розшуку земель [22; 13, с. 8]. ZBKV є також національним контактним пунктом для співробітництва з аналогічними іноземними поліцейськими підрозділами з воєнних злочинів, Міжнародним кримінальним судом, неурядовими організаціями та Інтерполом, який з 2004 року підтримує розслідування злочинів проти людяності, воєнних злочинів або геноциду [21, с. 216, 221; 23, с. 1].

Якщо спочатку розслідування стосувалися порушень міжнародного права на Балканах (на території колишньої Югославії), в Центральній Африці (в Руанді, Демократичній Республіці Конго), то пізніше географічний фокус змістився через збройні конфлікти в Сирії та Іраку, а також «наслідки кризи з біженцями»: кількість проваджень збільшилися, структурно провадження також розширилися і стали складнішими [19, с. 755]. У зв'язку з цим, у 2008 році Федеральна генеральна прокуратура перейшла до проведення т.зв. «структурних розслідувань».

Структурні розслідування (нім. Strukturermittlungsverfahren, англ. – structural investigations) були запроваджені щодо злочинів, передбачених VStGB (далі також – міжнародних злочинів). З 2011 року здійснюється 11 структурних розслідувань; першими були структурні розслідування щодо порушень під час збройних конфліктів у Сирії та Іраку. Структурне провадження щодо ІДІЛ триває з 1 серпня 2014 року, структурне провадження щодо сирійського режиму триває з 15 вересня 2011 року, щодо

інших груп, які беруть участь у громадянській війні в Сирії, структурні провадження не розпочиналися [24, п. 6], хоча через те, що їх діяльність іноді важко відмежувати від ІДІЛ, вони також розслідуються в рамках першого розслідування [25]. Крім того, Федеральна генеральна прокуратура проводить два структурних розслідування, пов'язаних з міжнародними злочинами в Україні. Так, 11 червня 2015 року Федеральний генеральний прокурор розпочав структурне розслідування проти невідомих учасників неміжнародного збройного конфлікту на сході України за підозрою у скоєнні воєнних злочинів відповідно до § 8 та інших статей VStGB, які стосуються воєнних злочинів, що охоплює передбачувані дії в період з кінця травня 2014 року (Донецька область) і початку червня 2014 року (Луганська область) у зв'язку з бойовими діями між «загонами самооборони», підтримуваними російською федерацією, і українською армією. А з 8 березня 2022 року Федеральна генеральна прокуратура проводить ще структурне розслідування проти невідомих учасників міжнародного збройного конфлікту між російською федерацією та Україною; предметом цього структурного розслідування є воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні в Україні з початку вторгнення російських збройних сил 24 лютого 2022 року [26; 27, п. 26].

Структурні розслідування як метод з'явилися через урахування того, що міжнародні злочини зазвичай вчиняються особами, які діють в межах певної організації (структури), в конкретному контексті, а відомості про них (про структуру і контекст) є корисними або навіть необхідними для розслідувань проти осіб, які ці злочини вчинили [28, с. 179].

Формальне визначення структурного розслідування (нім. Strukturermittlungsverfahren), як і регламентації його процесуальної форми StPO не містить.

В доктрині та в документах уряду ФРН зазначаються такі ознаки структурного розслідування:

- це слідчі процедури (слідчі дії, розслідування) [19, с. 755];
- здійснюється за наявності початкової підозри у можливому вчиненні злочину, передбаченого Кодексом злочинів проти міжнародного права [29];
- здійснюється щодо невідомих осіб [19, с. 755];
- особливим предметом розслідування є з'ясування і документування (збирання інформації та доказів) про структури: організацій, певних груп, а також конфлікту [19, с. 755; 29; 24];
- мета структурного розслідування – уможливлення швидкого початку персональних розслідувань (розслідувань за підозрою, обвинуваченням конкретних осіб); уможливлення збереження доказів для третіх держав та міжнародного кримінального правосуддя (для МКС) на випадок майбутнього кримінального переслідування в їх юрисдикції [24, п. 11].

Уявляється, що структурне розслідування нагадує попереднє вивчення і розслідування ситуацій Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду до початку розслідування ним справ, коли під ситуацією розуміється сукупність часових, територіальних і в деяких випадках особистих параметрів, що обумовлюють (а) провадження, передбачене РС МКС, для визначення того, чи повинна конкретна ситуація викликати розслідування, (б) розслідування як таке; у той час як справи в МКС охоплюють конкретні події, під час яких один або більше злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, здається були вчинені одним або декількома ідентифікованими підозрюваними, та передбачають провадження, яке відбувається після видачі ордеру на арешт або виклику про явку [30, §65]. Це дозволяє зробити висновок, що структурні розслідування є результатом запозичення Федеральним генеральним прокурором Німеччини моделі організації досудового провадження в МКС та позитивної практики Офісу Прокурора МКС.

Структурні розслідування можуть проводитися паралельно з провадженням проти підозрюваного/обвинуваченого («персональні розслідування») для того, щоб гарантувати, що регулярно складні та значущі з погляду VStGB обставини певної ситуації, можуть бути розслідувані, а відповідна інформація збережена незалежно від долі окремого провадження з точки зору кримінального судочинства [31, п. 7]. В такому випадку мова йде про «процедуру структурного розслідування», яка не спрямована проти конкретних підозрюваних/обвинувачених, а скоріше стосується загальних аспектів, важливих для оцінки питань, що розглядаються у всіх провадженнях про міжнародні злочини, вчинені в контексті одного збройного конфлікту (чи окремих його етапів) [32, с. 3].

Усі найтяжчі міжнародні злочини (злочин агресії, геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності) є контекстуальними злочинами, тобто в їх структурі виокремлюються певні контекстуальні елементи, які носять також характер розмежувальних ознак у випадку конкуренції відповідних норм кримінального законодавства про «загальнокримінальні» та міжнародні злочини (наприклад, для воєнних злочинів – це зв'язок діяння зі збройним конфліктом, для злочинів проти людяності – широкомасштабність або систематичність нападів на цивільне населення, для геноциду – спеціальний намір). Одним із завдань структурного розслідування – це встановлення контекстуальних обставин, що необхідно не лише для кримінально-правової кваліфікації, але й в цілому для організації, планування розслідування.

Структурному розслідуванню, передусім здійснюваній Федеральною генеральною прокуратурою загальний комплексний моніторинг подій у світі, що стосуються міжнародного кримінального права, що матеріалізується у створенні картотек (файлів), пов'язаних з конкретними ситуаціями (контекстами) порушень, та періодичних звітах. Проведення комплексного моніторингу усіх подій у світі, що стосуються міжнародного кримінального права, запроваджено Федеральним генеральним прокурором у 2007 році. Моніторинг полягає в аналізі та оцінці німецьких та іноземних ЗМІ, повідомлень в Інтернеті, висновків неурядових організацій та міжнародних органів, релевантних наукових досліджень для «створення баз даних про події, які потенційно мають відношення до міжнародного кримінального права», щоб «мати цю інформацію під рукою, коли це необхідно, дуже своєчасно й актуально, на випадок якщо виникне внутрішній зв'язок», а також для «обміну інформацією з іншими установами, які займаються міжнародним кримінальним правом, зокрема з академічним сектором» [14, с. 226]. На етапі моніторингу не проводяться дії, передбачені StPO. Таким чином, здійснення постійного моніторингу та упорядкування бази даних про релевантні події дозволяє Федеральному генеральному прокурору підтримувати загальну оперативну обізнаність як про загальний контекст подій, що мають відношення до міжнародного кримінального права, так і про конкретні події.

У разі виникнення первинної підозри щодо вчинення міжнародного злочину, що має внутрішній зв'язок із Німеччиною, розпочинається структурне розслідування [проти невідомих осіб], яке спрямоване на встановлення певних часових, територіальних і в деяких випадках особистих параметрів ситуації можливих порушень міжнародного права, що містять ознаки міжнародних злочинів. Важливість такого методу полягає в можливості більш системного підходу до виявлення та розслідування аналогічних злочинів.

Структурне розслідування – це розслідування в розумінні StPO, тому можливі кримінально-процесуальні заходи, наприклад допити свідків і негласні заходи [14, с. 227].

Особливе значення має співпраця з Федеральним відомством у справах міграції та біженців (нім. Bundesamt

für Migration und Flüchtlinge, BAMF), яке інформує ZBKV про підозрілі факти в процедурах надання притулку чи натуралізації для оцінки цих фактів. У разі отримання інформації про можливі злочини за Кодексом злочинів проти міжнародного права, вона передається Федеральному генеральному прокурору «для правової оцінки та, у разі необхідності, початку розслідування», яке проводиться або підтримується ZBKV у тісній координації з GBA [21, с. 217]. Так, біженці з Сирії, Іраку надають інформацію BAMF про міжнародні злочини та причетних до їх вчинення осіб [24, с. 1]. Аналогічний підхід застосовано для збирання інформації про воєнні злочини й від громадян України, які шукають у ФРН додатковий захист. На створеному під «парасолькою» BAMF спеціальному вебсайті для підтримки біженців з України (<https://www.germany4ukraine.de>) розміщено вебсторінку «Повідомлення про воєнні злочини» з роз'ясненням особам, які стали свідками або пережили воєнні злочини в Україні, про можливість «звернутися до будь-якого поліцейського відділення в Німеччині» для надання «інформації про можливі воєнні злочини, пов'язані з війною в Україні» за формалізованою анкетою [33]. Заповнену анкету поліцейськи відділення спрямовують до ZBKV для подальшого опрацювання.

Наприклад, у структурних провадженнях щодо Сирії (тобто також щодо ІД) слідчими ФРН станом на травень 2017 року було допитано майже 200 осіб як свідків (очевидно, що мова йшла про свідків, які проживаються у ФРН). При цьому кількість неподаних свідків була непрогнозованою, оскільки вони постійно виявлялися через появу нових біженців на території ФРН майже щодня, що дозволило уряду Німеччини зробити висновок, що кількість потенційних свідків у Федеративній Республіці Німеччина вже є некерованою [24, п. 18].

На етапі структурного розслідування, коли початкова підозра буде спрямована проти конкретної, ідентифікованої особи, розпочинається офіційне особисте (персональне) розслідування, при цьому структурне розслідування може паралельно продовжуватися.

Застосування структурних розслідувань в Німеччині та в інших державах дозволило:

- 1) розслідувати проактивно;
- 2) з'ясувати контекст вчинення можливих злочинів та структуру організацій, які могли бути причетними до їх вчинення, а отже – забезпечити функціональну готовність прокурора ефективно діяти при потраплянні потенційного підозрюваного на територію держави суду. По суті мова йде про безшовність мапування злочинів, вчинених у певному контексті;
- 3) забезпечити збереження доказів на більш ранніх етапах, ніж на етапі виявлення міжнародного злочину або ідентифікації особи, яка його вчинила, у т.ч. для підтримки інших проваджень у національних або міжнародних судах;
- 4) уможливити «очікувану» правову допомогу іншим державам і Міжнародному кримінальному суду (іншим міжнародним механізмам), тобто вчинення дій з надання потенційної правової допомоги до отримання відповідного запиту від іншої держави чи міжнародної установи є одним з інструментів об'єднання ресурсів на національних та міжнародному рівнях;
- 5) забезпечити оперативність ідентифікації осіб, причетних до вчинення міжнародного злочину;
- 6) заповнити прогалини у провадженнях проти конкретних осіб про вчинення ними міжнародних злочинів;
- 7) уникати політичних ускладнень з іноземними урядами або політичними силами через безсуб'єктність розслідувань;
- 8) зумовити «нескінченність» проваджень (структурне розслідування закінчувалося лише з вичерпанням ситуації й притягненням до відповідальності винних осіб) [34, с. 229–230; 28, с. 178–180; 35, с. 361–363; 36].

Зважаючи на те, що структурні розслідування у ФРН спрямовані й на забезпечення доказів проваджень, які здійснюються в інших державах та міжнародних установах (зокрема, МКС), важливе значення має міжнародне співробітництво. Обмін доказами здійснюється в порядку надання міжнародної правової допомоги. Крім того, у ФРН існує регулярний інституціоналізований обмін інформацією двічі на рік з підрозділами з переслідування міжнародних злочинів в державах-членах ЄС та інших асоційованих державах у рамках Мережі з розслідування та судового переслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів у Європі, в якій також бере участь Міжнародний кримінальний суд і Європол [37], а також з неурядовими організаціями. За необхідності проводяться двосторонні зустрічі з окремими державами та організаціями [24, п. 9].

Попри те, що метод структурних розслідувань виник для розслідувань, заснованих на міжнародній або універсальній кримінальній юрисдикції, очевидні його переваги й для розслідувань за територіальною юрисдикцією, тобто для українських кримінальних проваджень.

Викладене дозволяє зробити такі висновки.

1. Практика органів кримінального переслідування ФРН щодо міжнародних злочинів свідчить, що структурне розслідування є стратегічним або системним рівнем для усіх розслідувань про конкретні міжнародні злочини, вчинені (можливо вчинені) в параметрах (територіальних, часових) певної ситуації. Структурне розслідування забезпечує функціональну готовність органів кримінального переслідування ефективно реагувати при встановленні нових міжнародних злочинів, вчинених у межах певної ситуації, або при ідентифікації осіб, які несуть (можуть нести) відповідальність за міжнародні злочини. Структурне розслідування дозволяє сформулювати єдине для усіх релевантних кримінальних проваджень бачення контексту та його правової кваліфікації, організувати збереження та обмін відповідними доказами. Використання такого методу організації розслідування дозволить певною мірою нівелювати латентність міжнародних злочинів та посилить взаємодію з організаціями громадянського

суспільства, що спеціалізуються на документуванні міжнародних злочинів, іншими державами, міжнародними установами, що здійснюють документування або кримінальне переслідування вказаних злочинів. Структурне розслідування може бути використано як стратегічний рівень організації досудового розслідування подій, пов'язаних із міжнародним збройним конфліктом, викликаним агресією російської федерації проти України.

2. Структурні розслідування як метод зосереджено на встановленні організаційних структур, пов'язаних з вчиненням можливих міжнародних злочинів, а отже, на групах потенційних виконавців злочинів, з урахуванням ширшого контексту вчинення міжнародних злочинів (щодо воєнних злочинів – контексту міжнародного збройного конфлікту). Отже, під час використання такого методу розслідування може збиратися інформація, що безпосередньо не стосується вчинення певного злочину, зокрема воєнного злочину, однак у разі її структурування та систематизації через її аналіз (зокрема функціональних зв'язків елементів тощо) можливо отримання нового знання, зокрема про можливі події злочинів та причетних до її вчинення осіб. Крім того, частина інформації збирається про загальний контекст подій, зокрема про агресію або про збройний конфлікт, що важливо, враховуючи контекстуальність міжнародних злочинів.

3. Через великий обсяг інформації та доказів, що збираються під час структурного розслідування критичне значення має забезпечення функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи управління інформацією та доказами для структурування, систематизації зібраної інформації (у випадку належного процесуального оформлення – доказів), управління нею, зокрема обміном цієї інформації між особами, органами (органами досудового розслідування, прокуратурами, оперативними підрозділами), залученими до таких розслідувань.

Стаття підготовлена на виконання фундаментальної теми «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

ЛІТЕРАТУРА

1. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. Geneva : UN, 2023. 19 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4027584>.
2. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ, станом на 30.11.2023. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/uploads/0cab00e-5d4b-462a-a655-596183c197ae/warcrime-30112023ua.jpg>.
3. Бурдига І. Воєнні злочини РФ в Україні: про тонкощі розслідування – DW – 09.03.2023. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/ofis-genprokurora-pro-tonkosi-rozsliduvanna-voennih-zlociniv-rf-v-ukraini/a-64919471>.
4. Андрій Костін обговорив з Радником Мін'юсту США Елі Розенбаумом співпрацю з американськими експертами. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-obgovoriv-z-radnikom-minyustu-ssa-eli-rozenbaumom-spiivpracyu-z-amerikanskimi-ekspertami>.
5. Генпрокурор: Ми зафіксували понад 300 фактів, які належать до визначення геноциду, відкрито п'ять проваджень. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/869203.html>.
6. Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки, затверджений Генеральним прокурором 15.09.2023. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=236832.
7. Пашковський М. І., Барабаш А. А. Метод структурних розслідувань міжнародних злочинів: міжнародний досвід, цифровізація і можлива роль Збройних Сил України. *Наукові дослідження у сфері протидії злочинності* : матеріали наук. конф. за підсумками роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундам. темами у 2022 р. (м. Харків, 6 груд. 2022 р.) / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, 6 груд. 2022 р. Харків, 2023. С. 208–211.
8. Global Britain, Global Justice: Strengthening Accountability for International Crimes in England and Wales. REDRESS / Clooney Foundation for Justice, 2023. 72 p. URL: <https://redress.org/wp-content/uploads/2023/10/Global-Britain-Global-Justice-report.pdf>.
9. Treaty of peace with Germany (Treaty of Versailles). Treaty of 28.06.1919. URL: https://www.census.gov/history/pdf/treaty_of_versailles-112018.pdf.
10. Kramer A. The First Wave of International War Crimes Trials: Istanbul and Leipzig. *European Review*. 2006. Vol. 14, № 4. P. 441–455. URL: <https://doi.org/10.1017/s1062798706000470>.
11. Raim E. Verfolgung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen – Historisches Lexikon Bayerns. *Neueste Artikel – Historisches Lexikon Bayerns*. URL: https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Verfolgung_nationalsozialistischer_Gewaltverbrechen.
12. Echternkamp J. Die Verfolgung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen. *Bundeszentrale für politische Bildung*. URL: <https://www.bpb.de/themen/nationalsozialismus-zweiter-weltkrieg/der-zweite-weltkrieg/199413/die-verfolgung-nationalsozialistischer-gewaltverbrechen/>.
13. Jeßberger F. A Short History of Prosecuting Crimes under International Law in Germany. *Journal of International Criminal Justice*. 2021. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad039>.
14. Ritscher C. Die Ermittlungstätigkeit des Generalbundesanwalts vom Völkerstrafrecht: Herausforderungen und Chancen. *Völkerstrafrechtspolitik*. Berlin, Heidelberg, 2013. P. 223–235. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-28934-7_13.
15. Völkerstrafgesetzbuch vom 26. Juni 2002 (BGBl. I S. 2254), das durch Artikel 1 des Gesetzes vom 22. Dezember 2016 (BGBl. I S. 3150) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vstgb/BJNR225410002.html>.

16. Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 26. Juli 2023 (BGBl. 2023 I № 203) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>.
17. Bock S. Das Völkerstrafgesetzbuch in der praktischen Anwendung: Ein Überblick. *Zwanzig Jahre Völkerstrafgesetzbuch*. 2023. P. 43–68. URL: <https://doi.org/10.5771/9783748936442-43>.
18. Gerichtsverfassungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975 (BGBl. I S. 1077), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 25. Oktober 2023 (BGBl. 2023 I № 294) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/BJNR005130950.html>.
19. Büngener L. Aus der Praxis des Generalbundesanwalts im Völkerstrafrecht – Aktuelle Entwicklungen. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*. 2017. № 12. P. 755–761. URL: https://zis-online.com/dat/artikel/2017_12_1169.pdf.
20. Der Generalbundesanwalt – Homepage – Organigramm. *Der Generalbundesanwalt – Startseite*. URL: <https://www.generalbundesanwalt.de/SharedDocs/ueber-uns-Organigramm.pdf>.
21. Stock J. Polizeiliche Ermittlungstätigkeit im Ausland zur Verfolgung von Völkerstrafataten. *Völkerstrafrechtspolitik*. Berlin, Heidelberg, 2013. P. 211–222. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-28934-7_12.
22. BKA – Polizeilicher Staatsschutz – Abteilung «Polizeilicher Staatsschutz» (ST). *BKA – Startseite*. URL: <https://www.bka.de/DE/DasBKA/OrganisationAufbau/Fachabteilungen/PolizeilicherStaatsschutz/organisationST.html>
23. War Crimes and Genocide Sub-Directorate. Interpol, 2015. 2 p. URL: https://www.interpol.int/content/download/12368/file/WCG_projectsheet_2015-03_EN_LR.pdf.
24. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Katja Keul, Tom Koenigs, Dr. Franziska Brantner, weiterer Abgeordneter und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN «Strafverfolgung von in Syrien begangenen Völkerstrafataten in Deutschland». BT-Drs. 18/12487. Berlin : Deutscher Bundestag, 2017. 8 p. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/18/124/1812487.pdf>.
25. Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Clara Bünger, Nicole Gohlke, Gökay Akbulut, weiterer Abgeordneter und der Fraktion DIE LINKE. BT-Drs. 20/285120. Berlin : Deutscher Bundestag, 2022. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/028/2002851.pdf>.
26. Antwort der Bundesregierung, Drucksache 20/1789 – auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Martina Renner, Nicole Gohlke, Gökay Akbulut, weiterer Abgeordneter und der Fraktion DIE LINKE.– Drucksache 20/1374 –. 9 May 2022. *Deutscher Bundestag – 20. Wahlperiode*. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/017/2001789.pdf>.
27. Antwort der Bundesregierung, Drucksache 20/6365 – auf die Kleine Anfrage der Fraktion der CDU/CSU– Drucksache 20/5972 – Zur Rede der Bundesministerin des Auswärtigen, Annalena Baerbock, in der Parlamentarischen Versammlung des Europarates. 11 April 2023. *Deutscher Bundestag – 20. Wahlperiode*. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/20/063/2006365.pdf>.
28. Kaleck W., Kroker P. Syrian Torture Investigations in Germany and Beyond. *Journal of International Criminal Justice*. 2018. Vol. 16, № 1. P. 165–191. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqy014>.
29. Strukturermittlungsverfahren. *ECCHR: European Center for Constitutional and Human Rights*. URL: <https://www.ecchr.eu/glossar/strukturermittlungsverfahren/>.
30. Decision on the applications for participation in the proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 3, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6, Situation in the Democratic Republic of the Congo, International Criminal Court, Pre-Trial Chamber of 17.01.2006 in no. ICC 01/04. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/2fe2fc/>.
31. Antwort der Bundesregierung, Drucksache 17/11339 – auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Volker Beck (Köln), Jerzy Montag, Tom Koenigs, weiterer Abgeordneter und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN – Drucksache 17/11123 –. 7 November 2012. *Deutscher Bundestag – 17. Wahlperiode*. URL: <https://dserver.bundestag.de/btd/17/113/1711339.pdf>.
32. Hoffmeister F. Die strafrechtliche Verfolgung russischer Verbrechen im Ukrainekrieg – nationale, europäische und internationale Mechanismen. Berlin, 2023. 7 p. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/932906/86299e2bc0212baf5c4bcba9da001a23/Stellungnahme-Prof-Dr-Frank-Hoffmeister-data.pdf>.
33. Куди я можу звернутися, якщо я став/стала жертвою/свідком воєнних злочинів?. *Федеральне відомство у справах міграції та біженців*. URL: <https://www.germany4ukraine.de/hilfeportal-ua/в-їзд-перебування-повернення/куди-я-можу-звернутися-якщо-я-став-стала-жертвою-свідком-воєнних-злочинів--2026384>.
34. Schüller A. The Role of National Investigations in the System of International Criminal Justice – Developments in Germany. *Sicherheit & Frieden*. 2013. Vol. 31, № 4. P. 226–231. URL: <https://doi.org/10.5771/0175-274x-2013-4-226>.
35. Ingeson M. Structural Criminal Investigations in Sweden – Reinventing Investigations of International Crimes. *Scandinavian Studies in Law*. 2020. № 66. P. 357–365.
36. Schüller A. Ein kleiner Anfang ist gemacht: Kriegsverbrechen vor deutschen Gerichten » JuWissBlog. *Junge Wissenschaft im Öffentlichen Recht » JuWissBlog*. URL: <https://www.juwiss.de/72-2015/>.
37. Genocide Network. *Eurojust*. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/practitioner-networks/genocide-network>.